

Mihaela ȘTIUBIANU

Colegiul Național „Alexandru Ioan Cuza” Galați, România

LEXICUL DE ORIGINE GREACĂ ȘI TURCĂ
ÎN OPERA LUI ION BARBU ȘI A LUI IOAN GROȘAN

1. Scurt istoric

Printre multele influențe externe care au modelat profilul limbii române, limba greacă și limba turcă au avut o importanță considerabilă. Influența greacă asupra limbii române s-a manifestat în trei etape: în perioada latinei dunărene (secolele I-IV), în epoca bizantină (sec. VII-XV), în epoca fanariotă (sec. XVIII-XIX).

Împrumuturile grecești cele mai vechi, pătrunse încă în limba latină, sunt răspândite pe întreg teritoriul romanic și păstrate în toate limbile romanice. În limba română au fost atestate 42 astfel de cuvinte: *amăgi*, *biserică*, *blestema*, *boteza*, *carte*, *cicoare*, *coardă*, *creștin* ș.a. [Sextil Pușcariu, *Limba română*].

Prin mijlocirea slavilor meridionali, până în secolul al XII-lea, au fost asimilați de limba română din textele slavone, care au circulat în Țările Române, termenii ecleziastici de origine bizantină: *acatist*, *agheasmă*, *aleluia*, *amin*, *amvon*, *anaforă*, *apostol*, *arhanghel* ș.a. [Sextil Pușcariu, op.cit.] Multe cuvinte care au legătură cu viața politică, administrativă, socială și culturală au intrat în limba română în epoca fanariotă (aprox. 1711 – 1821), însă acestea nu au toate un caracter popular: *agale*, *alandala*, *ananghie*, *anapoda*, *babac*, *calapod*, *cartofor*, *(a) catadicsi*, *(a) categorisi*, *(a) dichisi*, *epitrop*, *fidea*, *franzelă*, *(a)economisi*, *ifos*, *igrasie*, *ipsos*, *ison*, *lefter*, *logos*, *magazie* ș.a.

De cealaltă parte, împrumuturile turcești din limba română sunt atribuite populațiilor de origine turco-tătară, stabilite în regiunile carpato-dunărene: pecenegii, sosiți în secolul al IX-lea, mai întâi în Moldova, apoi, în secolele al X-lea și al XI-lea, în celelalte provincii românești, secondăți de cumani în secolul al XI-lea. Influența turcă s-a manifestat mai cu seamă în timpul îndelungatei suzeranități turcești, de aproape cinci secole, în veacurile XV-XIX. Multe cuvinte de origine turcă supraviețuiesc în limbă și se referă la domenii foarte variate legate de casă și locuință, mâncăruri și băuturi, îmbrăcăminte, floră și faună, meserii și unelte: *acaret*, *abanos*, *ageamiu*, *babalâc*, *baklava*, *balama*, *berechet*, *boiangiu*, *belea*, *bucluc*, *basma*, *cafea*,

caimac, calup, casap, cașcaval, cazma, cercevea, cerdac, chihlimbar, ciubuc, ciulama etc.

Acestor împrumuturi lexicale li se adaugă sufixele de proveniență turcească: -giu, -iu, -lâc: *cafegiu, surugiu, chiulanguiu, fistichiu, tuciuriu, caraghioslâc, șiretlic*.

2. Valențe expresive ale utilizării lexicului de proveniență turcă și grecească

Făcând parte din generația postmodernistă, încadrabil în așa-numitul *fantezism alegoric și livresc* (alături de Ștefan Agopian și Daniel Vighi), Ioan Groșan publică (după o apariție foiletonistică) în 2007 romanul "O sută de ani de zile la Porțile Orientului". Aparent un roman picaresc, scrierea este un veritabil "experiment" în dulcele stil postmodernist, în care jocul intertextualității este la el acasă, iar limbajul este *de facto* adevăratul personaj. Nu periplul călugărilor Metodiu și Iovănuț interesează cititorul, sau îl interesează, într-un plan secundar. Virtuozitățile de limbaj și de stil literar construiesc o complicată țesătură intertextuală care vizează, dintr-unceput, ochiul unui lector experimentat:

„ – Și-acuma de unde vii?

Iovănuț își înalță cu grijă capul, privi atent în jur și zise încet:

–Da' nu spui la nimeni?

–Ce'șt'copil?!

–De la Râm! – șopti el." [Ioan Groșan, *O sută de ani de zile la Porțile Orientului*]

Ca pondere lexicală, e de remarcat frecvența cuvintelor de origine turcă. În mod natural, turcismele asigură crearea atmosferei locale. Particular este însă faptul că acestea coexistă, într-o coabitare exotică, cu termeni proveniți din latină, cuvinte din stratul arhaic, cuvinte din zona regionalismelor (de extracție dialectală moldovenească), cuvinte sau fraze întregi luate din franceza colocvială. Un fragment revelator pentru frecvența turcismelor se află în *Episodul 32. Răsăritul Semilunii. La Stambul*:

„Ce? N-apucă drumetul, amabil și ușor stânjenit, să cumpere o acadea de-o para sau, mă rog, o chiftea, că, techer-mecher, cu o temenea, i se oferă halva, baclava, ciulama, beizadea, iofca, peltea, pafta, zalhana, cafea, cherestea, mucava, mușama, musaca, dușumea, macara, telemea și brânză.”

Ultimul substantiv din enumerare („brânză”) fiind un dacism rătăcit, nu se știe cum, în „marea” de turcisme. Textul devine astfel simplu artificiu stilistic, plăcerea *spunerii/scriiturii* fiind prioritară.

În același capitol în care Istanbulul este fundalul plin de culoare, găsim un detaliu aproape de trecut cu vederea, dacă nu ni l-ar deștepta ecourile din poezia barbiană: figura „dervișului cu fața suptă”, încrustată în cadrul oriental al vieți pestrițe și gălăgioase:

„(...)un derviș cu fața suptă și frunte înaltă stă turcește pe-o scândură cu cuie și rupe cu dinții bucăți de carne din trupu-i, mestecându-le tacticos;”

Un ascet care, într-un gest cu certe valențe simbolice, se autodevotază. Este miticul Nastratin, evocat și de poetul Ion Barbu, în poemul *Nastratin Hogea la Isarlâk*. Același artificiu stilistic se întâlnește și aici. Însuși numele cetății, Isarlâk, e un derivat cu sufixul turcesc „-lâk”. Chiar dacă ar avea corespondent real, pentru poetul „Oului dogmatic” Isarlâkul e acel spațiu ideal, situat „la mijloc de Râu și Bun”. Atributele „Alba,/Dreapta/Isarlâk!” spiritualizează acest topos care îl adăpostește pe Hogea Nastratin.

Decorul balcanic și oriental din *O sută de ani de zile...* este înnobilit de ipostazele feminine pe care Metodiș și Iovănuș le întâlnesc pe parcursul călătoriei: de la frumoasele tătăroaice din haremul dotat cu tiparniță, până la junele soții ale domnitorilor din Moldova. Fascinația Orientului este cuprinsă însă în semantica excepțională a lexemului „cadână”. Vocabula e prezentă și în poemul barbian, dar nu cu trimitere concretă, ci cu sugestia unei imagini metaforice: „Cuțit lucrat, vreo piatră în scump metal legată,/Greu cearcăn de *cadână* topit la un bairam;”. Substantivul, cu certă proveniență turcă, însemnând „sclavă în haremurile turcești din trecut; p.ext.soție (a unui turc)”, este întâlnit cu o formă și o semnificație cu totul aparte, în volumul lui Marin Sorescu, *La Lilieci*. Lumea oltenească (descrisă în acuratețea ei lingvistică de mama scriitorului, talentata povestitoare Nicolița Sorescu) ar fi preluat, se vede, termenul de la otomani, reinvestindu-l semantic. Întâlnim astfel o formă de masculin, *cadâmul*, cu sens (posibil) de „bărbat străin”:

„Baba, seara însărat, când a venit acasă,
Unu ședea la foc
Și fuma din lulea.
A înghețat inima-n mine
Ce să mă fac, mă omoară ăsta!
M-am aplecat binișor
Și-am pus mâna pe vâtrai.
-Ieși, cadâne, că-ți sparg capul.

–Lasă-mă să mă-ncălzesc.” [Marin Sorescu, *Cadâmul*, vol. *La Lilieci*, *Cartea a doua*]

În privința lexicului de origine grecească, exemplele sunt incomparabil mai puține față de stratul turcesc. Există un personaj, vistiernicul Frederico Ximachi, cu ascendență grecească. În evocarea lui, naratorul strecoară discret jelania cronicarului moldovean de acum câteva veacuri (“Oh!oh!oh! Săracă țară a Moldovei...”). Un Neculce redivivus, care își strigă mânia sfântă față de grecii „venetici”. Tot un nume grecesc are și Despina, fata venerabilului vel-logofăt Samoilă.

„Episodul 23” al romanului se numește „Popas la topos”, substantivul grecesc „topos” fiind un termen preluat, așa cum se știe, în zona teoriei literaturii, având sensul: “model al tradiției culturale (idee, temă, motiv etc.) pe care scriitorul îl preia, dându-i semnificații noi; clișeu cultural.” Groșan stabilește, desigur, un dialog cu textul sadovenian în care *hanul* este un motiv literar central. Aici, la hanul lui Groșan, pot fi văzuți

„oameni de tot soiul: polaci rumeni(...), grecotei cu nas subțire, bulgăroi cu ceafa destul de groasă, (...), moldoveni lăcrimând de atâtea povești, ba, într-un colț, mai la fereală, și doi turci, afumați bine...”.

Asemenea hanului evocat de Groșan, spațiu democrat și tolerant care cuprinde oamenii în diversitatea lor, romanul *O sută de ani de zile...*, dincolo de dimensiunea sa ludică, proprie postmodernismului, se constituie într-un „multivers” textual, un spectacol lingvistic ce atestă abilitatea Marelui Păpușar, Autorul.

BIBLIOGRAFIE:

- Barbu, Ion, *Opere*, Editura Echinoc, Cluj-Napoca, 1997.
- Cvasnăi Cătănescu, Maria, *Limba română. Origini și dezvoltare*, București, Editura Humanitas, 1996.
- ***, *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a III-a revăzută și adăugită, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2016.
- Groșan, Ioan, *O sută de ani de zile la Porțile Orientului*, ed. a IV-a, Polirom, 2012.
- Prodan, Dan, *Amprenta turco – osmanie asupra limbii române*, articol publicat pe site-ul www.luceafarul.net
- Pușcariu, Sextil, *Limba română, I. Privire generală*, București, 1976 (1940).
- Rosetti, Al., Coteanu, I. (coord.), *Istoria limbii române*, vol. I, II, București, Editura Academiei Române, 1965, 1969.
- Sorescu, Marin – *La Lilieci* (I-III), Ed. Art, Colecția Jurnalul Național, București, 2010

**ELEMENTS OF GREEK AND TURKISH ORIGIN
IN THE WORKS OF ION BARBU AND IOAN GROȘAN**

Abstract: The lexicon of the Romanian language was considerably influenced by the Greek and Turkish languages. In order to find proper examples, we choose the novel entitled "O sută de ani de zile la Porțile Orientului" by Ioan Groșan and Ion Barbu's poem "Nastratin Hogeia la Isarlâk". The stylistic role of Greek and Turkish words is to outline the Balkan and oriental atmosphere, thus the text becomes a linguistic performance.

Keywords: *postmodernism, words by Turkish origin, words by Greek origin.*